

In De Standaard verscheen op donderdag 11 november 2005 een column van filosoof en essayist Johan Sanctorum met als titel "Liever een krottenwijk dan een woonkazerne". Hierop schreef ik de volgende tekst.

Marc Dubois

Het is weer de schuld van Le Corbusier!

Het weekend van 12/13 november verscheen in De Morgen een boeiende tekst van Erik Raspoet met als titel "Deze torens zijn best mooi, het moeten niet altijd kathedralen zijn". Het is een uitspraak van een bejaarde dame die reeds jaren in Droixhe nabij Luik woont, over een huisvestingsproject opgetrokken tussen 1951 en 1970 en ontworpen door het bureau Egau. Raspoet laat Bob Cools aan het woord, de oud-burgemeester van Antwerpen die anderhalf jaar geleden promoveerde tot doctor in de politieke wetenschappen met een proefschrift over het verdraagzaam samenleven in sociale huisvestingsprojecten. Cools bestudeerde onder andere de HLM woonwijken in Noord-Frankrijk en geeft een aantal pertinente bedenkingen. Het gaat om een maatschappelijke problematiek van veiligheid, in afgelegen wijken waar vroeger de politie niet meer durfde te komen en die nu wordt opnieuw worden gecontroleerd. Dit wekt natuurlijk irritaties op, afspraken tussen bendes worden verstoord. De belangrijkste klacht is het gebrek aan werk, de werkloosheidcijfers zijn gigantisch hoog. Cools beweert dat het aspect van de troosteloosheid van de wijken wordt overdreven, het gebrek aan werk en aan toekomstperspectief maakt de mens troosteloos, in veel mindere mate de architectuur. Verveling, agressiviteit en criminaliteit ontstaan niet door een gebouw, wel door een combinatie van veel meer factoren. De laatste jaren heeft men in Frankrijk veel gedaan om de zones tussen de HLM woontorens beter aan te leggen, groen- en spoorinfrastructuur werden aangebracht. Raspoet laat ook Bruno De Mulder van de KULeuven een aantal aspecten van de Franse problematiek belichten. In Frankrijk gaat het om echte satellietsteden die vaak ver verwijderd zijn van de historisch gegroeide stad. De start van de Franse banlieue met haar HLM torens is ontstaan vanuit een zeer nijpende woningnood na de tweede wereldoorlog en de grote immigratie uit de Franse koloniën. Een dergelijke toestroom van mensen hebben wij in België nooit meegemaakt. Frankrijk werd geconfronteerd met de grote getallen, België niet.

Raspoet verwijst ook naar een column van Johan Sanctorum die op 10 november verscheen in De Standaard met als titel "Liever een krottenwijk dan een woonkazerne". Volgens Sanctorum moet men de oorzaken van de rellen in de Franse banlieue niet zoeken in sociaal economische oorzaken, alles is de schuld van Le Corbusier en zijn adepten. Zoals de vogelgriep de vloek is van de Chinezen, zo zijn de rellen die de laatste weken de Franse voorsteden teisterden het resultaat van de perverse geest van Charles-

Eduoard Jeanneret, alias Le Corbusier. Volgens Raspoet bakten weinigen het zo bruin als de Vlaamse filosoof en essayist Sanctorum, hij hekelde het totalitaire, kryptonfascistische karakter van Le Corbusiers modernisme. Tevens merkt hij op dat Le Corbusier fout was tijdens de oorlog, dat hij bijgevolg wel een regelrechte fascist is geweest. Dat Le Corbusier in de eerste jaren van de oorlog geflirt heeft met personen uit de regering van Vichy is geweten, maar zijn ontzuivering kwam ook zeer vlug, zelfs voor de oorlog eindigde. Het is hetzelfde wat Van de Velde in België is overkomen, maar om Henry van de Velde nu te bestempelen als persoon met een fascistische houding, dat is een brug te ver!

Ik moet aannemen dat Johan Sanctorum het oeuvre van Le Corbusier nauwelijks kent en dat hij nog nooit een bezoek heeft gebracht aan L'Unité d'Habitation van Le Corbusier in Marseille, ontworpen in 1946 en in gebruik genomen in 1952. Dit woonproject staat mijlen ver van zijn Plan Voisin uit 1925, een erg radicaal voorstel om de Parijse binnenstad te saneren. Het project in Marseille is een heerlijke locatie om te wonen, een woongebouw met bovenop op het dak een speelruimte voor de kinderen en een wijds uitzicht op het landschap. Geen saai, troosteloos gebouw, in tegendeel, het is een woonproject met een uitzonderlijke eenheid tussen individualiteit en collectiviteit. Echt een tip voor de Heer Sanctorum, l'Unité heeft zelfs een hotel waar men kan overnachten!

Le Corbusier ontwierp ook andere Unités d'Habitation in Frankrijk: Nantes (1952), Briey-en-Forêt (1957) en Firminy (1962), allemaal voorbeeldige gebouwen. In Briey-en-Forêt liep het echter verkeerd, niet omdat de architectuur ondermaats was. Het had in de eerste plaats te maken met de inplantingplaats, te ver van een stad en omgeven door het groen. Het drama werd de grote economische crisis die de metaalsector doormaakte in de streek van Elzas-Lotaringen. De staalindustrie werd afgeschreven en de werkloosheid steeg dramatisch in deze streek. Het gevolg was dat Le Corbusiers Unité een plaats werd van werklozen en onttorde vreemdelingen, inclusief agressiviteit en vernielingen. Wat in het begin als een stap voorwaarts, als een kwalitatief project werd ervaren werd door de plotseling sterk gewijzigde economische toestand een hel. Wat hebben honderden werklozen in een gebouw van Le Corbusier aan architectuur, aan een overvloedig groene omgeving. Voor deze mensen was groen niet synoniem van een gezonde, ecologische omgeving, groen werd voor hen het symbool van afzondering en het begin van depressies.

Le Corbusier naar voor schuiven als een pleitbezorger die mensen wil laten ophokken zoals konijnen is populisme van een hoog gehalte. Het is natuurlijk zeer simplistisch om de problemen van de Franse banlieues in de schoenen te schuiven van Le Corbusier. Men kan Le Corbusier niet verantwoordelijk stellen dat andere architecten en beleidsverantwoordelijken na hem het probleem van de huisvesting zagen als het produceren van m² vloeroppervlakte. Even ridicuul is te stellen dat Henry Ford verantwoordelijk is voor de honderdduizend verkeersdoden

per jaar. Van een filosoof mag men toch enige nuances verwachten! Wie een beetje kennis heeft betreffende de geschiedenis van de Belgische architectuur, stedenbouw en vooral huisvestingsstrategie weet dat er gigantische verschillen zijn in de aanpak en de locatie van de sociale huisvesting. De meeste woontorens in Vlaanderen zijn geen sociale huisvesting maar koopappartementen opgetrokken door wijlen Etrimo en Amelinckx. Het zijn strakke gebouwen met een goed comfort en met een wijds uitzicht op een stad of een landschap. Het is "bon ton" om deze architectuur als saai en onmenselijk te omschrijven, als een oord van verderf en een stockageplek voor mensen die geen keuze hadden op een vrijstaande villa te kopen. Zijn alle bewoners die in de ex Etrimo of Amelinckx "blokken" wonen gefrustreerde mensen die klaar staan om rellen uit te lokken en auto's in brand te steken? Eentonigheid van de architectuur en agressief gedrag gelijkstellen is niet correct. Het grootste bouwproject in België waar de eentonigheid deze van de Rijsele banlieue's evenaart en misschien zelfs overtreft is de bebouwing aan onze Belgische kust, vaak omschreven als de Atlantic Wall. Er zullen er rellen uitbreken in onze kustgemeentes als gevolg van het stedenbouwkundig falen en de uiterste eentonigheid van de architectuur? Burgemeesters van De Panne tot Knokke moeten niet panikeren, zelfs als schrijft een filosoof dat de slechte architectuur en stedenbouw de lont is die het kruitvat laat ontploffen.

De werkelijke reden is de uitsluiting en de grote graad van werkloosheid. Zich verlaten voelen, een racistisch klimaat van haat en wantrouwen, de afwezigheid van elke vorm van ambitie om aan een toekomst te werken. Opgroeien in een neerwaartse spiraal van frustratie en geweld, daar is niemand tegen opgewassen. En of nu de gebouwen tien verdiepingen dezelfde ramen hebben, dit is voor hen die elke hoop op een maatschappelijke erkenning hebben verloren, absoluut niet relevant.

Dat er in Vlaamse steden probleemgebieden zijn is zeker, maar ze zijn van een andere orde dan in Frankrijk. Zoals Bruno De Mulder correct opmerkte zijn de voorsteden er te geïsoleerd, zeker in vergelijking met de Belgische context. De woontorens aan de het Gentse Robot zijn geen pareltjes van de 20ste eeuwse architectuur, velen beschouwen hen als schandvlekken die men beter kan slopen. Wat positief is en daar valt er niet over te discussiëren, de torens aan het Robot liggen niet ver verwijderd van de bewoonde wereld. Men kan te voet naar de historische binnenstad. Dat er problemen zullen zijn is evident maar het is een locatie waar geen gevoel heerst van maatschappelijke uitsluiting. Een afstand is meer dan een maateenheid, het is ook een afstand in de geest, het is de afstand van er niet meer bij te horen. Een van de grootste Nederlandse huisvestingsprojecten na 1945 is de Bijlmermeer nabij Amsterdam. Ruime flats in het groen, verbonden met een metro naar het Centraal Station. De Bijlmermeer werd een fiasco niet door de architectuur en het overvloedig groen, het was een plaats weg van Amsterdam, men werd er lichamelijk

maar ook geestelijk geparkeerd op een locatie die niet meer Amsterdam was. Dit is de problematiek, de menselijke waardigheid erbij te horen.

Nu stellen dat de oorzaak ligt bij Le Corbusier is intellectueel oncorrect. Hetzelfde verhaal hoorden wij twee jaar geleden toen Charles Picqué stelde dat de leefbaarheid van Brussel moet verbeteren en dat de schuld lag bij de hoogbouw. Zijn voorstel was om alle hoogbouwprojecten wat af te toppen, enkele verdiepingen minder en de leefbaarheid zal verhogen. Dit is natuurlijk onzin in het kwadraat. Wat men wel kan doen is de publieke toegankelijkheid van het straatniveau verhogen waardoor publiek en semi-publieke ruimte in elkaar overgaan.

De opdracht in Frankrijk is om de "Banlieues" opnieuw de betekenis te geven van "Lieu". Er werd in het verleden reeds veel geïnvesteerd in infrastructuur en bebouwing. Zelfs volledige bouwblokken werden reeds gedynamiseerd, een oplossing die in België nog niet is gebeurd. De echte oorzaak van onbehagen is een concentratie van mensen zonder werk, mensen die geen toekomst hebben. Met het slopen van de torens en die te vervangen door laagbouw lost men niets op, in Los Angeles weet men dit maar al te goed.

Architect Marc Dubois
16 november 2005

Docent Departement Architectuur Sint-Lucas Gent & Brussel